نگاهی به دیدگاه آیت‌ا‌ل‌ العظمی شبیری زنجانی درباره وحدت اسلامی

رحلت آیت‌ا‌ل‌ العظمی سید موسی شبیری زنجانی، فقیه برجسته و از مراجع اثرگذار حوزه علمیه قم، فرصتی برای بازخوانی برخی از مواضع و دیدگاه‌های ایشان در حوزه‌های مختلف اندیشه اسلامی است. در میان این مواضع، سخنان ایشان درباره روابط شیعه و اهل سنت و ضرورت تقویت وحدت مسلمانان، اگرچه به صورت یک نظریه مستقل و مدون درباره «تقریب مذاهب» عرضه نشده است، اما مجموعه‌ای از اصول و ملاحظات روشن را در خود جای داده است.

بررسی این سخنان نشان می‌دهد که تلقی ایشان از وحدت، بر حذف اختلافات مذهبی یا نادیده گرفتن مبانی اعتقادی مذاهب استوار نبود؛ بلکه بر شناخت و حفظ مشترکات، جلوگیری از افزایش فاصله‌ها و فراهم کردن امکان همکاری مسلمانان در حوزه مصالح مشترک تأکید داشت. همین رویکرد، چارچوب واقع‌بینانه‌تری برای فهم نسبت دیدگاه ایشان با مسئله تقریب مذاهب اسلامی فراهم می‌کند.

حفظ مشترکات، نقطه آغاز وحدت

آیت‌ا... شبیری زنجانی در یکی از اظهارات خود درباره رابطه شیعه و اهل سنت تأکید می‌کند: «ما یکسری مشترکاتی داریم که این مشترکات باید محفوظ باشد و قدر آن هم دانسته شود» و ابراز امیدواری می‌کند که این مشترکات بیشتر شود و آنچه به صلاح دین و دنیای مسلمانان است، فراهم آید.

در این بیان، وحدت از نقطه‌ای مشخص آغاز می‌شود: مشترکات موجود میان مسلمانان. این نکته از آن جهت اهمیت دارد که تقریب را نمی‌توان الزاماً به معنای پایان دادن به همه اختلافات اعتقادی، فقهی و تاریخی دانست. در واقع، سخن ایشان ناظر به امکان جمع میان حفظ هویت مذهبی و همکاری اسلامی است.

ایشان در ادامه، پذیرش پیامبر اکرم(ص)، امیرالمؤمنین(ع)، امام حسن(ع) و امام حسین(ع) را از جمله مشترکات شیعه و اهل سنت برمی‌شمارد و معتقد است مسلمانان می‌توانند در سایه رهنمودهای آنان به سعادت برسند. بنابراین، در نگاه ایشان، میراث مشترک اسلامی تنها یک مفهوم کلی نیست، بلکه می‌تواند مبنایی واقعی برای ارتباط و همگرایی میان مسلمانان باشد.

وحدت، فراتر از یک توصیه سیاسی

در دیدار حجت‌الاسلام علی یونسی با آیت‌ا... شبیری زنجانی در سال ۱۳۹۳، مسئله وحدت در شرایطی مطرح شد که گسترش جریان‌های تکفیری و خشونت مذهبی در منطقه، نگرانی جدی در جهان اسلام ایجاد کرده بود.

در این دیدار، آیت‌ا... شبیری زنجانی صراحتاً بر ترویج تقریب میان شیعه و سنی تأکید کرد و وحدت میان مسلمانان را در ارتباط با شرایط حساس جهان اسلام مورد توجه قرار داد. نکته مهم‌تر در سخنان ایشان، پیوند دادن مسئله وحدت با حفظ جان مسلمانان بود. ایشان تصریح کرد که «حفظ خون مسلمانان در اسلام از اهم واجبات است» و حفظ خون مسلمانان را در کنار وحدت آنان مطرح کرد. همچنین وحدت مسلمانان را واجب دانست و اظهار کرد که این مسئله در فقه شیعه و سنی مورد تأکید قرار گرفته است.

این بیان، جایگاه وحدت را از سطح یک توصیه برای بهبود روابط اجتماعی فراتر می‌برد و آن را با یکی از بنیادی‌ترین مسائل فقه اسلامی، یعنی صیانت از جان انسان‌ها، مرتبط می‌کند. در چنین برداشتی، هنگامی که اختلاف مذهبی به خشونت، درگیری و ریختن خون مسلمانان منتهی شود، مسئله صرفاً یک اختلاف نظری میان مذاهب نیست؛ بلکه با یک مسئله جدی شرعی و انسانی مواجهیم.

وحدت به معنای کنار گذاشتن اختلافات نیست

درک این نکته برای فهم دقیق‌تر موضع آیت‌ا‌ شبیری زنجانی اهمیت دارد. ایشان در سخنان خود نگفته است که اختلافات اعتقادی و فقهی میان مذاهب وجود ندارد یا باید از آنها چشم پوشید. آنچه مورد تأکید قرار گرفته، نحوه مواجهه با این اختلافات و جلوگیری از تبدیل آنها به دشمنی و نزاع میان مسلمانان است.

از این منظر، تقریب را می‌توان در سطح روابط میان پیروان مذاهب، نه به معنای یکسان‌سازی اعتقادات، بلکه به معنای ایجاد امکان همکاری، کاهش تنش و حفظ مصالح مشترک فهم کرد. این برداشت با تأکید مکرر ایشان بر «مشترکات» سازگار است؛ زیرا اگر قرار بود وحدت به معنای حذف تفاوت‌های مذهبی باشد، تأکید بر حفظ مشترکات و افزایش آنها موضوعیت متفاوتی پیدا می‌کرد.

همکاری در برابر دشمن مشترک

یکی دیگر از مؤلفه‌های روشن در سخنان آیت‌ا‌ شبیری زنجانی، توجه به ضرورت همکاری مسلمانان در برابر تهدیدهای مشترک است. ایشان تصریح می‌کند: «ما می‌توانیم در مقابل کفار کنار هم باشیم» و از افزایش فاصله میان مسلمانان ابراز تأسف می‌کند.

در اینجا وحدت کارکردی عملی پیدا می‌کند. مسلمانان ممکن است در برخی مسائل کلامی و فقهی اختلاف داشته باشند، اما این اختلافات نباید مانع همکاری آنان در برابر تهدیدهایی شود که اصل امنیت و موجودیت جوامع اسلامی را هدف قرار می‌دهد.

این بخش از دیدگاه ایشان را باید در کنار تأکید وی بر حفظ خون مسلمانان قرار داد. در نتیجه، وحدت از دو جهت اهمیت پیدا می‌کند: از یک سو، جلوگیری از تبدیل اختلافات مذهبی به نزاع و خشونت داخلی و از سوی دیگر، فراهم کردن زمینه همکاری مسلمانان در برابر تهدیدهای بیرونی.

تقریب در امتداد تجربه مراجع پیشین

آیت‌ا‌ شبیری زنجانی در همان دیدار، برای توضیح اهمیت تقریب به تجربه مراجع پیشین شیعه استناد می‌کند. او آیت‌ا‌ العظمی بروجردی را از پایه‌گذاران جریان تقریب مذاهب معرفی می‌کند و به اقدامات علمی و ارتباطات ایشان با جهان اهل سنت اشاره دارد.

در روایت ایشان، یکی از نمونه‌های این رویکرد، ارتباط علمی آیت‌ا‌ بروجردی با عالمان اهل سنت و تلاش برای تقویت زمینه‌های مشترک میان مذاهب است. او همچنین به اقدام برخی عالمان اهل سنت در جواز عمل به فقه جعفری اشاره می‌کند و آن را در ارتباط با جایگاه علمی و فعالیت‌های آیت‌ا‌ بروجردی در حوزه وحدت مسلمانان قرار می‌دهد.

اشاره آیت‌ا‌ شبیری زنجانی به میرزای شیرازی نیز قابل توجه است. ایشان از سیره میرزای شیرازی در حمایت از علمای اهل سنت یاد کرده و آن را نمونه‌ای از روش و سلوک اهل‌بیت(ع) دانسته است. این نقل، نشان می‌دهد که از نگاه ایشان، تقریب صرفاً یک مفهوم متعلق به شرایط معاصر نیست؛ بلکه می‌توان برای آن در رفتار و سیره برخی مراجع و عالمان بزرگ شیعه نیز سابقه‌ای تاریخی یافت.

نکته جالب آنکه خود آیت‌ا‌ شبیری زنجانی نیز در نقل تاریخی دیگری درباره سیره میرزای شیرازی، از رفتار او در برابر عوامل اختلاف‌افکن یاد کرده است. این روایت در پژوهشی منتشرشده در پایگاه مجمع جهانی تقریب نیز با ارجاع به کتاب «جرعه‌ای از دریا» نقل شده است.

حمایت از رفتارهای تقریبی متقابل

وجه دیگری از دیدگاه آیت‌ا‌ شبیری زنجانی، توجه به نقش عالمان هر دو مذهب در کاهش فاصله‌هاست. ایشان در همان دیدار، از موضع یکی از علمای الازهر در زمینه وحدت شیعه و سنی حمایت کرده و تأکید کرده است که چنین حرکت‌هایی از سوی علمای شیعه نیز باید مورد حمایت قرار گیرد.

این نکته حائز اهمیت است؛ زیرا تقریب در این تلقی، فرایندی یک‌طرفه نیست. هنگامی که یک عالم یا نهاد دینی از یکی از مذاهب گامی در جهت کاهش تنش و تقویت همگرایی برمی‌دارد، پاسخ مثبت طرف مقابل می‌تواند به شکل‌گیری اعتماد متقابل کمک کند. بنابراین، بخشی از فرایند تقریب به تقویت رفتارهای مثبت و اعتمادساز در هر دو سوی رابطه مذهبی بازمی‌گردد.

از مشترکات تا مصلحت عمومی مسلمانان

با کنار هم گذاشتن این اظهارات، می‌توان چند محور نسبتاً روشن را در نگاه آیت‌ا‌ شبیری زنجانی به وحدت اسلامی تشخیص داد:

نخست، مشترکات اسلامی باید شناخته، حفظ و تقویت شوند؛ دوم، اختلافات مذهبی نباید به افزایش خصومت و فاصله میان مسلمانان بینجامد؛ سوم، حفظ جان مسلمانان و جلوگیری از خشونت مذهبی، اهمیت شرعی اساسی دارد؛ چهارم، مسلمانان در حوزه مصالح و تهدیدهای مشترک می‌توانند و باید با یکدیگر همکاری کنند؛ و پنجم، سیره عالمان و مراجع پیشین در تعامل با اهل سنت می‌تواند بخشی از پشتوانه تاریخی این رویکرد باشد.

از این مجموعه نمی‌توان با احتیاط علمی، یک نظریه تفصیلی و مدون در باب تقریب به آیت‌ا... شبیری زنجانی نسبت داد؛ اما می‌توان گفت مواضع صریح ایشان، تصویری روشن از وحدت مبتنی بر مشترکات، حفظ حرمت مسلمانان و همکاری در مصالح مشترک ارائه می‌کند.

تقریب؛ مدیریت اختلاف در چارچوب امت اسلامی

شاید بتوان مهم‌ترین نکته در این دیدگاه را در تفکیک میان «اختلاف» و «تفرقه» جست‌وجو کرد. اختلاف مذهبی، تاریخی و فقهی واقعیتی دیرپا در جهان اسلام است؛ اما تفرقه، زمانی شکل می‌گیرد که این تفاوت‌ها به خصومت، نفرت، خشونت یا گسست اجتماعی میان مسلمانان تبدیل شود.

سخنان آیت‌ا... شبیری زنجانی بیشتر متوجه همین مرحله دوم است: حفظ آنچه مسلمانان را به یکدیگر پیوند می‌دهد و جلوگیری از جریان‌هایی که این فاصله را افزایش می‌دهند. از همین رو، جمله ایشان که «جای تأسف است که می‌بینیم جریاناتی این فاصله را زیاد می‌کنند»، در کنار تأکید بر حفظ مشترکات، معنای روشنی پیدا می‌کند.

در نهایت، میراث آیت‌ا... شبیری زنجانی در این حوزه را می‌توان نه در قالب شعارهای بزرگ درباره وحدت، بلکه در چند اصل عملی و قابل استناد بازخوانی کرد: پایبندی به مبانی مذهبی در کنار پذیرش اشتراکات اسلامی، پرهیز از تشدید فاصله‌ها، صیانت از جان و حرمت مسلمانان، گفت‌وگو و همکاری در مسائل مشترک و توجه به تجربه تاریخی عالمان شیعه در تعامل با اهل سنت.

این رویکرد، تقریب را از سطح یک عنوان سیاسی یا مناسبتی فراتر می‌برد و آن را به مسئله‌ای مرتبط با اخلاق، فقه، روابط اجتماعی و مصالح عمومی مسلمانان تبدیل می‌کند؛ رویکردی که در شرایط اختلافات و منازعات مذهبی، همچنان ظرفیت تأمل و بازخوانی دارد.